

JOŽE RAJHMAN IN SLOVENSKI PROTESTANTIZEM 16. STOLETJA

Cilj in smoter Rajhmanove teološke misli je človek, prek katerega išče pot do Boga z novim izrazom in teološko govorico v različnih človekovih življenjskih situacijah. V največjem delu svojega raziskovalnega opusa obravnava slovenski protestantizem 16. stoletja in Primoža Trubarja, pri čemer je treba izpostaviti njegovo raziskovanje protestantske teologije tega obdobja. Predmet obravnave je konkretna osebnost v določeni zgodovinski situaciji, ki je izpostavljena vsem idejnim, kulturnim, religioznim in obče človeškim vplivom, ter se v tej situaciji odloča za neko drugo obliko krščanstva. V obravnavi in iskanju teoloških tokov znotraj protestantskega gibanja J. Rajhman osmišlja religiozne in kulturne vzgibe, ki so vodili slovenske protestante v njihovi odločitvi za slovensko pisano besedo, kot sredstvo, s katerim bodo svojemu preprostemu človeku posredovali božjo besedo.

Pojav slovenskega protestantizma v 16. stoletju je za slovenstvo enkrat in neponovljiv dogodek, ki označuje prehod iz obdobja pismenstva v obdobje, v katerem se slovenski narod prvič srečuje z evropsko civilizacijo in kulturo. Ta prehod je tako usoden za slovenstvo, ker zaradi njega ni več mogoč drugačen pogled na razvoj slovenskega naroda in na njegovo prihodnost. Raziskovanje slovenskega reformacijskega gibanja je kompleksen pojav, ki poleg filoloških in ideoloških raziskav zahteva tudi temeljito poznavanje teološke fiziognomije slovenskih reformatorjev. Prav to in tudi širšo osvetlitev je k celoviti podobi reformacije prispeval Jože Rajhman.

Prvo razpravo v zvezi s slovenskim protestantizmom je objavil leta 1968 v Bogoslovnem vestniku. To je bila ocena dela avstrijskega

protestantskega škofa Oskarja Sakrauskega, ki je bil kasneje eden tesnejših Rajhmanovih sodelavcev v raziskovanju teološke podobe slovenske reformacije. Že iz tega zapisa lahko razberemo, da je v že precej raziskanem obdobju slovenske kulturne in literarne zgodovine začutil vrzel v obliki tehtne teološke raziskave. Pred tem so se le redki lotili problema različnih smeri v slovenskem protestantizmu, ki v teološkem smislu še ni bil ovrednoten. Nekatere starejše razprave so prinašale bolj ali manj neobjektivne podobe slovenskih protestantov, saj so nastajale v duhu časa, seveda pa tudi katoliški teologi niso mogli mimo negativnega vrednotenja reformacijskega dogajanja (Rajhman 1968: 306-7). Tako je Jože Rajhman v prvem objavljenem zapisu napovedal svojo nadaljnjo raziskovalno pot, ki ga je poleg številnih filoloških in teoloških razprav pripeljala do bogate bere okoli 130 razprav s področja protestantizma.

Že naslednje leto (1969) je v Bogoslovnem vestniku objavil razpravo o Trubarjevih ekumenskih nazorih, kjer je zapisal svoje videnje in nakazal kasnejšo metodologijo raziskovanja v pokoncilskem duhu. Teži k temu, da se moramo nujno ozreti v preteklost in nepristransko ovrednotiti okoliščine, ki so privedle do določene zgodovinske podobe časa, v katerem so nastale ločene krščanske skupnosti (Rajhman 1969: 85). V razpravi je razčlenil ekumensko gibanje v slovenskem prostoru, ki ga označujeta katoliški in protestantski ekumenizem 16. stoletja. Izpostavil je Trubarjevo pričakovanje tisočletnega kraljestva in njegovo napoved nove dobe, ki naj bi napočila s trenutkom, ko se bo evangelij oznanjal v vseh jezikih. Opozoril pa je predvsem na vire, ki obravnavajo dotedanje teološke okvire slovenskega protestantizma.

Primož Trubar postane za dalj časa Rajhmanova življenjska preokupacija. Sistematično začne raziskovati nastanek prve slovenske knjige in leta 1969 objavi prve izsledke. Sooči se s Trubarjevim izgnanstvom in njegovim vživljanjem v okolje luteranstva, potem ko je že spoznal cvinglijance in kalvince. Za razumevanje Trubarjeve teološke misli je poznavanje prav teh zgodovinskih okoliščin zelo pomembno, kajti »spoznati Trubarja v njegovem ambientu je za raziskovalca naše protestantske preteklosti skoraj enako pomembno, kot odkriti v Trubarjevih delih stične točke, ki nas zbližujejo in

omogočajo na slovenskih tleh ekumenski dialog s protestanti«. (Rajhman 1969a: 377)

V *Prvi slovenski knjigi* leta 1977, ki je nastala na osnovi filološke disertacije, se je Jože Rajhman soočil z jezikovnim, literarno zgodovinskim in teološkim izročilom Trubarjevega Katekizma iz leta 1550. Raziskal je vplive in vzgone v kulturni in duhovni tradiciji Trubarjevega časa, ki so tega slovenskega reformatorja privedli do spoznanja, da lahko svojim sonarodnjakom približa in posreduje božjo besedo le v domačem jeziku. Knjiga je razdeljena na pet zaokroženih poglavij: Avtorstvo prve slovenske knjige, Vsebinska razčlenitev in Trubarjev pojem katekizma, Trubarjeva teološka misel, Trubarjeva pedagoška prizadevanja in Trubarjev teološki slovar. S to raziskavo je Jože Rajhman na novo osvetlil miselni profil Primoža Trubarja. Izpostavil je izvirnost Trubarjeve osebnosti, ki je v slovenskem kulturnem prostoru znala uveljaviti svoje poglede, ki so bili – ne glede na tedanje razmere na slovenskih tleh – specifično slovenski (pozitiven odnos do posvetne oblasti, pogled na grozečo turško nevarnost, ki jo je hotel odvrniti z evangelijem). Predvsem pa je opozoril na antropološko humanistično usmerjenost Trubarjeve teologije, ki se je oblikovala po zaslugah Erazma Roterdamskega, Trubarjevega prebiranja švicarskih teologov in njegovega občudovanja antike (Rajhman 1977: 78). Opozoril je na močan vpliv švicarskih protestantov – predvsem Bullingerja – na Trubarjevo delo, kar je pri slednjem privedlo do strpnega protestantizma. Podrobna analiza katekizma pa je kljub temu pokazala nekaj značilnosti, ki so lastne le Trubarju in jih ni mogoče spraviti v to ali ono protestantsko smer. Tako Jože Rajhman govori o posebni, Trubarjevi smeri v protestantizmu (str. 128). Razkril je Trubarjevo demokratično misel, ki se kaže, na primer, v povsem drugačnem odnosu do kmetov, kot ga srečamo pri Luthru, poleg tega pa tudi Trubarjevo preporodno misel, ki vsebuje elemente etnične in narodne zavesti. Predvsem pa je v Trubarjevem teološkem slovarju potrdil tezo o kontinuirani jezikovno slovstveni tradiciji, ki sega nazaj do Brižinskih spomenikov (str. 106 sl.).

Monografija je naletela na zelo pozitivne odzive v slovenski strokovni javnosti, saj je z njo slovenska protestantika prvič dobila temeljito teološko študijo, neobremenjeno s katoliškimi poskusi

razsojanja, kaj je pravilno in kaj so zmote v nauku in ravnanju protestantov. Jože Pogačnik je knjigo uvrstil med pomembne znanstvene prispevke, brez katerih študij slovenske reformacije ni več mogoč (Pogačnik 1978: 43).

Naslednja monografija, Rajhmanova teološka disertacija, je izšla v jubilejnem Trubarjevem letu 1986, ob štiristoti obletnici smrti Primoža Trubarja, in je slovensko literarno zgodovino obogatila s temeljito teološko raziskavo o Trubarjevem izročilu Slovencem v Eni dolgi predgovori k Novemu testamentu iz leta 1557. Izšla je kot spremna študija k faksimilom *Trubarjeve Ene dolge predgovori*. Delo je razdeljeno na tri obširnejša poglavja, in sicer: Vsebinska razčlenitev razprave in ocena Trubarjevih navedb v Sumaričnem poročilu leta 1560/61, Trubarjeve teološke ideje ter Trubarjeva izvirnost in odvisnost. Ena dolga predgovor je nastala potem, ko je Trubar že imel za sabo katekizem, abecednik in prevod Matejevega evangelija. Jože Rajhman je postavil tezo, da ta razprava pomeni preobrat v Trubarjevem delu, saj naj bi šlo za teološki traktat, kar predstavlja v slovenskem slovstvu novo literarno vrsto – prvo znanstveno razpravo. Trubar je z njo pokazal, kako je slovenski jezik primeren za pisanje znanstvenega teološkega dela. Hkrati je to teološki priročnik, ki ga je Trubar namenil slovenskemu človeku, da bi ga tudi na ta način izenačil z drugimi evropskimi narodi. Namenjena je že zrelemu človeku, ki zna brati, ali vsaj razume, kar mu nekdo bere, in mu tudi težja teološka vprašanja niso več povsem tuja (Rajhman 1986: 9). Ker pa strokovno teološko razpravljanje o posameznih vprašanjih vere Trubarju vendarle dela težave, skuša protestantski nauk svojemu preprostemu človeku približati na »pridigarski« način. S tekstno analizo Ene dolge predgovori je Jože Rajhman utemeljil tezo o Trubarjevi teološki razgledanosti, njegovo navezanost na Melanctonove in Bullingerjeve ideje, hkrati pa je z vzporejanjem Bernardove alegorije pokazal na Trubarjevo hoteno umetniško oblikovano prozo (str. 72). Na osnovi tega Trubarjevega dela in tudi v kasnejših objavljenih razpravah je zaokrožil podobo Trubarjeve verske teološke fizionomije. Kot katoliški duhovnik je Jože Rajhman objektivno prikazal teologijo slovenske reformacije ter pokazal izjemno poznavanje verskih in duhovnih tokov evropskega 16. stoletja.

To je mogoče razbrati tudi iz njegove naslednje monografije *Trubarjev svet* (Rajhman 1986a), v kateri bralca sooča z vznikom slovenske reformacijske misli in delom očeta prve slovenske tiskane knjige. Trubarja najprej predstavi v svetu, v katerem je le-ta živel, sprva njegovo katoliško in nato njegovo protestantsko obdobje, večji del v pregnanstvu. Svet Primoža Trubarja nam je tudi po Rajhmanovi zaslugi danes približan na nov način. To je svet Trubarjevega etičnega programa, ki ga je postavil na čelo slovenskega protestantizma kot najbolj ranljivo točko verskega programa. Je svet, v katerem se je udejanila ideja narodnega jezika: »V deželi dvojezičnega prebivalstva je z jezikom priboril nižji plasti pravico do obstoja. In to je sveto! Pred Trubarjem bi morali z grozo ostrmeti: bilo je dano njemu. Nikomur pred njim, nikomur za njim. Če so že sežgali njegove ‚prevode‘, niso sežgali njegovega jezika, niso mogli zadušiti narodne zavesti, ki ji je on ob njenem rojstvu stal ob strani.« (str.186) In če že govorimo o narodni zavesti, je Trubar gotovo ključna osebnost, brez katere ni kulturne in politične zgodovine Slovencev in slovenstva: »Trubar je vezni člen. Brez njega si ni moč zamisliti našega celotnega bivanja, v katero vključujemo vse, kar nas označuje kot Slovence.« (str. 201)

V jubilejnem Trubarjevem letu 1986 je izšla še tretja Rajhmanova monografija, in sicer znanstvena izdaja korespondence – *Pisma Primoža Trubarja*. Pripravil in zbral je transkripcije ter prevode zahtevnih latinskih in nemških pisem ter jih opremil z opombami in znanstvenimi spremnimi besedili, s čemer je mlajšim rodovom slavistov, zgodovinarjev in teologov omogočil podrobnejše raziskovanje 16. stoletja. S slovensko izdajo pisem je Jože Rajhman omogočil vpogled tudi v obrobno dogajanje v Trubarjevem svetu. »V tem dogajanju so imela Trubarjeva pisma posebno vlogo. Manj uradna in slovesna so kot predgovori in posvetila, zato tudi manj obvezujoča, toliko bolj pa pristna v neposrednem dotiku z vsakokratno resničnostjo, so odmev tistega, kar sicer poznamo iz predgovorov in posvetil. So povezujoči člen in nemalokrat njihov razlagalec. So osnutek tiskanega besedila, so pa tudi njihovo nadaljevanje.« (Rajhman 1986b:14) Pisma predstavljajo vire, iz katerih je mogoče dopolniti podobo slovenske reformacije in njenih akterjev. Že iz naslovljencev lahko sklepamo na

Trubarjevo svetovljanstvo, na njegovo zvezo z evropskimi verskimi tokovi, predvsem pa na njegovo prizadevanje za rast slovenske Cerkve in šolanje mladih pridigarjev, skratka, skrb za njegovega slovenskega človeka. Trubarjevo dopisovanje s kraljem Maksimilijanom dokazuje pomembno vlogo kranjskega reformatorja v notranjeavstrijskih deželah. Razodeva se Trubarjeva vnema za reformacijsko ‚delo‘ (das Werk), pisma pa so svojevrsten biografski dokument in neodtujljiva lastnina Trubarjeve dobe ter dediščina vseh Slovencev.

Leta 1997 je Jože Rajhman izdal svoje zadnje monografsko delo *Pisma slovenskih protestantov* kot drugi del korespondence, v njej pa so transkribirana in prevedena pisma Dalmatina, Bohoriča, Krelja, Znojilška, Tulščaka in drugih, ki že predstavljajo drugo in tretjo generacijo slovenskih protestantov. Pisma so razvrščena kronološko, največji del predstavlja Dalmatinova »biblijska« korespondenca, iz katere je moč spoznati nastajanje in zaplete okrog tiskanja prvega slovenskega celotnega prevoda Svetega pisma leta 1584. V drugi sklop je avtor razvrstil tako imenovana dogmatična pisma, ki so jih slovenski protestanti naslovili na deželne stanove in druge dobrotnike v zvezi s štipendiranjem slovenskih študentov na nemških univerzah. Posebna skrb slovenskih protestantov je bila namenjena šolanju mladih teologov, ki bi kot pridigarji nadaljevali njihovo delo. Drugo generacijo že predstavlja Jurij Dalmatin, ki je s celotnim prevodom Biblije dosegel vrh slovenskega reformacijskega gibanja, čeprav je ta vzpon pripravil Trubar s prvo slovensko knjigo in s svojim reformacijskim programom.

Ob kratkem pregledu monografskih del je treba omeniti številne Rajhmanove razprave o protestantizmu in protestantih, ki bi jih lahko razdelili v štiri vsebinske sklope:

- teologija Primoža Trubarja in njegove zveze z evropsko reformacijo,
- teološka govorica in metodologija prevajanja slovenskih protestantov,
- biografije slovenskih protestantov,
- teologija Jurija Dalmatina.

1. Teologija Primoža Trubarja je obravnavana v največjem delu razprav. J. Rajhman ugotavlja, da je Trubarjeva teologija bila bolj življenjska filozofija kot teologija v prvotnem pomenu, bila je instinktivno spoznanje, kako je treba živeti v skladu z evangeljskim naukom. Trubar ni bil dogmatik, bil je pragmatik. Verska terminologija je bila okvir njegovi teološki misli, vendar ni uporabljal 'visokih, kunštnih oli neznanih besed', zadovoljil se je s kranjskim besediščem (Rajhman 1986b: 36-7), kar je pojasnil: »... zakaj ta muč svetiga evangelija inu naše izveličanje, ne stoji v lepih ofertnih besedah, temuč v tim duhej, v ti risnici, v ti pravi veri inu v enim svetim krščanskim lebnu.« (Rupel 1966: 65)

J. Rajhman v Trubarjevem teološkem razvoju opredeli dve obdobji – katoliško in protestantsko. Trubar je že zelo zgodaj izrazil svojo teološko usmeritev, ko je v duhu Erazmovih in humanističnih načel nasploh in v duhu reformacijskih teženj kritiziral cerkvene razmere na Slovenskem. Katoliški cerkvi je očital zlorabe, predvsem romanja, božje poti, češčenje svetnikov, zidanje cerkva; drugače pojmuje podeljevanje zakramentov in mašo kot »falš malikovane« (Rajhman 1983: 510). V pregnanstvu se je navadil, da je ob vseh takratnih teoloških prepirih šel srednjo pot in se ni nikoli spuščal v »teološke spekulacije«. Njegova teologija je bila teorija, ki je upoštevala prakso, ni bila abstraktna, neuporabna za vsakdanje življenje, temveč je bila vseskozi usmerjena v prakso (Rajhman 1985: 294). Trubar se je takratnih reformacijskih teoloških disputacij med cvinglijanci (švicarska veja reformacije) in lutrovci (nemška struja) v glavnem izogibal, znotraj reformacije je želel ohraniti strpnost in do nekaterih teoloških vprašanj je ohranil povsem lastno stališče: »Kaj koristijo pobožnim preprostim kristjanom take visoke disputacije o resnični, telesni bistveni in duhovni navzočnosti Kristusovega telesa, ko pa oboji, cvinglijanski in lutrski priznavajo, da niso le znamenja, ... Kristus da je v svoji večerji ... posvetil kruh v svoje telo in vino v svojo kri, njegovim besedam hočemo preprosto verjeti in o tem nič več disputirati. Je pač skrivnost.« (Rajhman 1986b: 28) Jože Rajhman je tako postavil tezo, da se Trubareva teologija prej kaže v smislu preproste pobožnosti kot v smislu filozofsko teološke vede. To je slednjemu v veliki meri pomagalo, da je ohranil pravilno razmerje do preprostega

človeka in njegove stiske, pri bogoslužju pa je znal vzpostaviti sožitje med plemstvom in preprostim ljudstvom. (Rajhman 1990: 506-19)

2. Teološka govorica in metodologija prevajanja slovenskih protestantov. Ob raziskovanju slovenske protestantike je J. Rajhman načel vprašanje filozofije jezika, ki pri protestantih izhaja iz Luthrovega pojmovanja narodnega jezika. Luthru jezik predstavlja človeško sredstvo, v katerem se uteleša duh, in jezikoslovec po njem spoznava božji nauk. »Beseda je tukaj, dana in nedvoumna. Naloga filološke teologije je dati Svetemu pismu jasen, nedvoumen smisel. (Das wort ist da, abgeschlossen und eindeutig, dem Schrift seine klare Eindeutigkeit zu geben, ist wesentlich Aufgabe philologischer Theologie.)« Pri prevodu Svetega pisma je Luther uveljavil metodološko načelo: prevod mora graditi na duhu, ne na črki, vendar ne izključno. Kjer koli bi se pojavil teološki dvom, mora duh prepustiti mesto črki in lep jezik (gut Deutsch) ni več toliko pomemben, da bi zaradi njega škodo trpela vsebina besedila. Protestanti so bili kot oznanjevalci evangelija pridigarji. Vera so razumeli kot človekov odgovor na ponudbo božjega usmiljenja. Vera izhaja iz oznanjevanja, oznanjevanje pa iz posredovanja Kristusove besede. Kadar gre za besedo, mora ta biti razumljiva. Bistvo Luthrovega reformacijskega nauka je v »sola fide – sola Scriptura« (samo vera, samo Sveto pismo). Od tod tudi njegova teologija jezika: Voditelj (Luther) ne potrebuje posvečenih, ampak filologijo, »Er braucht als Führer nicht den Geweihten, sondern die Philologie« (Hahnkammer 1927: 46).

Trubarjeva teološka govorica izhaja iz njegove teologije. Je le nadaljevanje njegove biblijske govorice, ko želi biblijo približati preprostemu človeku. V nasprotju z Luthrom Trubar ni mogel graditi na tradiciji domače biblijske govorice. Iz izročila Brižinskih spomenikov bi lahko črpal religiozno govorico, izročilo ustne molitve in cerkvene pesmi, nikakor pa se ni mogel opirati na pisano besedo, ki bi jo lahko imenovali teološka. Trubar je sicer prav gotovo črpal tudi iz ljudskega izročila, toda »narodna preteklost ni bila na ravni evropske kulture in je bila zavrta v svoj čas in prostor, kar pomeni, da je bila na ravni nezavestnega doživljanja same sebe. Prav to pa je Trubar občutil kot sramoto. Zato je tudi hotel dati Slovencem knjigo v

njihovem jeziku, hkrati pa je ob knjižnem programu, ki je bil zgolj verski, hotel izoblikovati nove možnosti za lastno kulturno ustvarjanje. Da bi dosegel enakopravnost slovenščine kot evropskega jezika, je moral ob slovenski biblijski govorici ustvariti tudi teološko.« (Rajhman 1987: 70) Trubar je razumel lastnost maternega jezika kot vseobsegajočo vrednoto, postavil je načelo avtonomnosti jezika. Svoj jezikovni nazor je mogel oblikovati ob bibličnem vzorcu, kjer je bilo od najstarejših časov zlitje božje besede in ljudskega jezika povsem naravna posledica nauka o binkoštnem čudežu, ko so na binkoštni praznik vsi govorili v tujih jezikih in so se vsi med seboj razumeli. Trubar se sklicuje na ta dogodek, ki je po babilonskem stolpu omogočil »posvečenje« maternega jezika in ga postavil ob bok svetim jezikom (hebrejskemu, grškemu, latinskemu) (Rajhman 1986c: 274).

3. Biografije slovenskih protestantov. V Slovenskem biografskem leksikonu, Enciklopediji Slovenije, Leksikonu Cankarjeve založbe in v leksikonu Slovenska književnost so izšla Rajhmanova gesla z imeni vseh pomembnejših akterjev slovenskega reformacijskega gibanja, pa tudi gesla o reformaciji kot verskem gibanju in slovstvenem obdobju. Jože Rajhman je zbral biografske in bibliografske podatke ter leksikografsko obdelal reformatorje Primoža Trubarja, Felicijana Trubarja, Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča, Sebastjana Krelja, Jurija Juričiča, Matijo Klombnerja, Janža Mandelca, Lenarta Pacherneckerja, Petra Bonoma, Hieronima Megiserja, Janža Znojilška, Tomaža Hrena in druge. Gesla v vseh temeljnih slovenskih leksikonih je J. Rajhman izdelal na osnovi virov, ki jih je izredno dobro poznal. Tudi to delo ga je uvrstilo med najboljše poznavalce slovenskega 16. stoletja na področju protestantike.

4. Teologija Jurija Dalmatina. Z izdajo celotnega Svetega pisma pomeni J. Dalmatin ob Trubarju vrh slovenske reformacije. Bil je Trubarjev učenec in mlajši sopotnik ter vseskozi zagovornik njegovih idej. Spremljal je njegov življenjski nazor v okviru slovenskega in reformacijskega programa. Njegova izobrazba je bila izrazito humanistična in teološka, v njo pa je vključeval tudi »vaje v maternem jeziku«, saj je ob vsej široki izobrazbi čutil vrzel predvsem v znanju materin-

ščine, ki je za njegovo življenjsko delo bila še kako pomembna in potrebna (Rajhman 1996: 57; 1998: 63-6). Za Dalmatina velja dokaj jasna oznaka »lutorovca«. Dalmatin v slovenski »Gmajn predgovori« bralca uvaja v svet Biblije, tako da mu najprej razloži nauk in nakaže razlike med staro (katoliško) in novo (protestantsko) vero. V svojem odnosu do (katoliških) nasprotnikov je Dalmatin v nasprotju z Luthrom zelo strpen.

Jože Rajhman v tej potezi vidi predvsem Dalmatinov odnos do slovenskega človeka, ki mu izroča svojo Biblijo in ve, »da je Biblija tako vzvišena nad različnimi nauki, ki vsi naposled izvirajo iz nje, da jo je mogoče imeti za združevalni element, zato jo daje v roke vsem Slovencem in je ne omejuje zgolj na pripadnike svoje veroizpovedi« (Rajhman 1984: 106). Za Dalmatina Sveto pismo ni le prva med vsemi verskimi avtoritetami, temveč je edina avtoriteta, je »vsaki čas ta pravi edini grunt naše karščanske vere ... mi le tim samim bukvam stariga inu noviga testamenta to čast damo, de mi tudi nje za božje, za nebeške, za svete ino za to pravo žnoro, mero inu grunt naše vere deržimo ino gori vzamemo ... zakaj letukaj notri je kratku, zastopnu inu očitu na znanje nam dana vsa božja risnica inu prava božja služba inu nam je pravi pot k nebesom zadosti pokazan, kuliker mi na tem svejti moremo zastopiti inu kuliker je nam k našimu izveličanju potrebna« (Dalmatin 1584; Rajhman 1984a: 289). Biblija je Dalmatinu torej povsem dovolj, da se človek zveliča – s tem pa zavrača nauk cerkvenega učiteljstva Katoliške cerkve.

V teološki disputaciji »De catolica et catholicis disputatio« Dalmatin skuša odgovoriti na vprašanje o naravi cerkve in kdo bi se smel imenovati katoličana. Zelo ostro nastopi proti Katoliški cerkvi, ko ji v sklepni tezi odreka pravico, da bi se imenovala katoliška, saj se njen nauk ne ujema s temeljnim naukom prvotne Cerkve in cerkvene tradicije. J. Rajhman je opozoril na močan preobrat od disputacije do Gmajn predgovori, kjer Dalmatin svoje trditve znatno omili (Rajhman 1986d: 41). Gmajn predgovor je nastala deset let po latinski disputaciji in Dalmatin si je v njej prizadeval, da bi Biblija postala del slovenske književne kulture, zato se je tudi v svoji teološki misli približal slovenskemu čutenju in preprostemu razumevanju božje besede. Prav gotovo pa se v nji ni mogel ravnati po Luthrovem (in v

takratnem nemškem prostoru običajnem) grobem izrazju, grobianizmih, ki so bili tuji slovenskemu izraznemu občutju. »Dalmatinova značajska tenkočutnost in posluš za odzivnost slovenskega človeka sta mu narekovala previdnost pri prevzemanju polemičnih jezikovnih izrazov, ki bi jih slovensko uho težje preneslo.« (Rajhman 1986d: 46)

Dalmatin je ostal zvest »čistemu nauku« augsburške veroizpovedi, vendar je s svojim pojmovanjem teologije vnesel v takratni čas ekumenski duh. Biblijo je dal vsem Slovencem, ne glede na njihovo veroizpoved in njegov prevod so, kljub protireformaciji, uporabljali tudi katoliški duhovniki še celih dvesto let, vse do prvega katoliškega prevoda, ki ga je pripravil Jurij Japelj.

Vpetost slovenske reformacije v evropske zgodovinske in kulturne tokove. Že v Pismih Primoža Trubarja in v Pismih slovenskih protestantov je Jože Rajhman nakazal tesno vpetost slovenskih protestantov v evropske zgodovinske, verske in kulturne tokove 16. stoletja. To tezo je utemeljil in podkrepil tudi v objavljenih razpravah in predavanjih po različnih evropskih univerzah. Leta 1986 je v Tübingenu predaval o slovenski vernosti v 16. stoletju, v Heidelbergu leta 1982 o duhovnosti katoliškega slovenstva v sožitju s protestantizmom. V ta sklop sodijo še razprave: Slovenska reformacija v evropskem duhovnem previranju, 1984; Problemi reformacije na Slovenskem, 1984; Trubarjevo potovanje iz Ljubljane v Urach, 1986; Vedeli smo, da smo dediči naših protestantov, 1986; Slovenska reformacija se ni nikoli izneverila svojemu ljudstvu, 1986; Slovenski protestantizem kot odločilna razvojna stopnja slovenske narodne biti, 1988 itd.

Po Jožetu Rajhmanu je 16. stoletje vtisnilo poseben pečat evropskemu krščanstvu, ki se ni moglo več odreči drugačnemu, nesholastičnemu gledanju na svet, prav tako pa je izoblikovalo ostrejšje meje med evropskimi narodi, ki so živeli še vedno v slogi vse tja do začetkov 19. stoletja, ne da bi se zavedali, da so korenine njihovega samosvojega razvoja bile vsajene že v stoletju reformacije. Ko v slovenskem prostoru govorimo o reformaciji kot o verskem gibanju, moremo z izrazom protestantizem zajeti širše področje delovanja reformacije, ko nam gre že za njene učinke, tako religiozne kot manj religiozne narave. V tej zvezi pa že govorimo o Trubarju kot o očetu prve

slovenske knjige (Rajhman 1988: 109-17). Objektivno raziskovanje zgodovinskih dogajanj ima izreden pomen za današnje razumevanje odnosa med »ločenimi kristjani«. V tem smislu je Jože Rajhman izpostavil načelo zgodovinskosti, ki ga je tudi drugi vatikanski koncil prevzel v odloku o ekumenizmu, in ki je pomagalo v veliki meri k medsebojnemu razumevanju ter k »dialogu« med ločenimi kristjani. Prav načelo zgodovinskosti, ki ga doslej nismo dovolj upoštevali pri proučevanju slovenskega protestantizma, nam bo pomagalo pojasniti marsikateri doslej nepojasneni pojav v razvoju slovenskega protestantizma in bolj kritično presoditi vse okoliščine, ki so ga usmerjale. Tako je upati, da bomo po štirih stoletjih tudi katoličani drugače vrednotili delo naših protestantov in priznali njihovo vnemo. Razumeli bomo, zakaj je morala nova struja kloniti pred močnejšim vplivom tradicionalne Cerkve, obenem pa bomo brez zavisti priznali vse pozitivno v delu naših protestantov, posebno ko bomo ugotovili, da so se v svojem času trudili za ekumenska načela (Rajhman 1969: 87).

LITERATURA

- Dalmatin, Jurij (1984): Gmain predgovor. Biblia 1584, faksimile. Ljubljana: MK.
- Rajhman, Jože (1968): Oskar Sakrausky, Theologische Strömungen in der reformatorischen Literatur der Slowenen und Kroaten. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München 1968, 135-151. Bogoslovni vestnik 28 (4).
- Rajhman, Jože (1969): Trubarjevi ekumenski nazori v luči katoliškega ekumenizma. Bogoslovni vestnik 29 (1-2).
- Rajhman, Jože (1969a): Zgodovinski okvir nastanka Trubarjevega katekizma iz leta 1550. Bogoslovni vestnik 29 (3).
- Hahnkamer, P. (1927): Die Sprache. Die Reformation, Bonn: F. Cohen.
- Rajhman, Jože (1977): Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav, Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Pogačnik, Jože (1978): Pomemben znanstveni prispevek. Jože Rajhman. Prva slovenska knjiga. Naši razgledi 27 (2).
- Rajhman, Jože (1983): Razvoj Trubarjeve teološke misli (1557–1575). Znamenje, 13 (6).

- Rajhman Jože (1984): Jurij Dalmatin in njegova Biblija v luči literarnozgodovinskih in teoloških dognanj. Glasilo SDD 14 (3).
- Rajhman, Jože (1984a): Jezikovni pomen Dalmatinove Biblije. Znamenje 14 (4).
- Rajhman, Jože (1985): Teologija Primoža Trubarja. Zgodovinski časopis, 38 (3).
- Rajhman, Jože (1986): Trubarjeva Ena dolga predgovor. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rajhman, Jože (1986a): Trubarjev svet. Trst: Založništvo Tržaškega tiska; Ljubljana: ADIT.
- Rajhman, Jože (1986b): Pisma Primoža Trubarja, Ljubljana: SAZU.
- Rajhman, Jože (1986c): Ozadje Trubarjeve Cerkovne ordninge. Bogoslovni vestnik 46 (3).
- Rajhman, Jože (1986d): Pomen Kreljevega Christlich bedenken in Dalmatinove De Catholica et de catholici disputatio za teološki razvoj slovenske reformacije. V: Darko Dolinar (ur.), Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, 41-48. Ljubljana: SAZU.
- Rajhman, Jože (1987): Teološka govornica Primoža Trubarja. V: Frane Jerman (ur.), Kajetan Gantar (ur.), Janko Moder (ur.), Potokarjev zbornik, 69-74. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rajhman, Jože (1988): Slovenski protestantizem kot odločilna razvojna stopnja slovenske narodne biti. V: Breda Pogorelec (ur.), Tomaž Sajovic (ur.), Darinka Počaj-Rus (ur.), Seminar SJLK, 109-117. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Rajhman, Jože (1990): Trubarjeva Cerkovna ordninga. Pravniki, 43 (8-10).
- Rajhman, Jože (1998): Pisma slovenskih protestantov. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Rajhman, Jože (1998a): Teologija Jurija Dalmatina: Ob 450-letnici njegovega rojstva. Znamenje 28 (3-4).
- Rupel, Mirko (1966): Slovenski protestantski pisci. Ljubljana: DZS.